

Jaczewski, Bohdan

Sprawozdanie z działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk w roku 1972

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/4, 819-823

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI
KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK W ROKU 1972

W marcu 1972 r. Sekretariat Naukowy Wydziału I Nauk Społecznych PAN powołał na nową trzyletnią kadencję (1972—1974) członków Komitetu Historii Nauki i Techniki¹. Komitet jako jedyny w Wydziale I otrzymał obok dotychczasowych kompetencji uprawnienia Rady Naukowej odpowiadającej mu placówki badawczej — Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Prezydium Komitetu postanowiło, że liczne jego zadania będą realizowane przy współudziale dotychczas istniejących i nowopowstałych Komisji.

Przedmiotem działalności Komitetu w 1972 r. były następujące zagadnienia: opracowanie prognozy rozwoju historii nauki i techniki; ocena przebiegu i wyników badań objętych planem koordynacyjnym problemu nr 38 *Dzieje nauki polskiej ze szczególnym uwzględnieniem jej społecznej roli oraz działalności Mikołaja Kopernika*; opracowanie ekspertyzy na temat roli historii nauki i techniki w systemie oświaty w Polsce; merytoryczna analiza wyników pracy i perspektyw rozwojowych „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” oraz rocznika „Organon”; opracowanie opinii na temat wydawnictw z zakresu historii nauki Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz działalności Polskiego Towarzystwa Nautologicznego; przygotowanie projektu opracowania syntezy historii techniki polskiej; prace nad przygotowaniem ekspertyzy na temat roli historii nauki i techniki w zakresie upowszechniania wiedzy; opracowanie wstępnego projektu filmoteki historii nauki polskiej; współdziałanie w ustaleniu i realizacji naukowego programu obchodów pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika; współpraca z Sekcją Historii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki oraz innymi instytucjami zagranicznymi.

W ramach realizacji prac planowanych na rok 1972 Komitet opracował przy współudziale Podsekcji Naukoznawstwa, Historii Nauki i Techniki II Kongresu Nauki Polskiej prognozy rozwoju historii nauki i techniki do roku 1985. Jednocześnie, na posiedzeniu plenarnym w październiku 1972 r.², omówiono projekt referatu Podsekcji na temat stanu aktualnego i prognoz naukoznawstwa oraz historii nauki i techniki.

Komitet w pierwszym roku swojej nowej kadencji wysunął szereg postulatów, zmierzających do koncentracji wysiłków badawczych i środków realizacyjnych, które powinny umożliwić intensyfikację badań w naszej dziedzinie i ich społecznych zastosowań, oto ważniejsze z nich:

1. Ustalenie przez Komitet Historii Nauki i Techniki PAN wraz ze wszystkimi zainteresowanymi ośrodkami: hierarchii ważności kierunków badań, problemów i tematów, które — jak się okazało na przykładzie przygotowywania kolejnych tomów *Historii nauki polskiej* — najskuteczniej mobilizują wysiłki i pozwalają przezwyciężać trudności pracy zespołowej.

2. Głębsze i bardziej wszechstronne niż dotychczas powiązanie dziejów nauki krajowej z dziejami nauki powszechnej i trafniejsze wartościowanie roli dawnych twórców, szkół i instytucji.

¹ Skład Komitetu w nowej kadencji podany jest w nrze 4/1972 „Kwartalnika” s. 789.

² Por. sprawozdanie z tego posiedzenia w nrze 1/1973 „Kwartalnika” s. 185—188.

3. Baczniesze niż dotąd zwracanie uwagi nie tylko na genezę osiągnięć naukowych, ale także i na przyczyny niepowodzeń, które sprawiały, że nauka polska bywała niekiedy ciągiem zaprzepaszczonej lub niewyżytkanych możliwości.

4. Wskazanie ogólnych związków i wytyczenie wyraźnych granic tematycznych między historią nauki a historią dziedzin praktyki stosujących naukę (np. technika, medycyna, rolnictwo) i dziedzin pokrewnych (historia kultury materialnej, historia oświaty itp.) oraz nawiązanie bliskiego kontaktu z przedstawicielami filozofii nauki w Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki.

5. Położenie szczególnego nacisku na te — głównie społeczne — aspekty historii nauki, które mogą służyć jako podstawa do wysuwania prakseologicznych wniosków dla potrzeb polityki naukowej.

6. Najważniejszym zadaniem stojącym obecnie przed polską historią techniki jest pogłębienie problematyki metodologicznej oraz ustalenie zasad świadomej metodologicznej współpracy historyków koncepcji technicznych z historykami nauki, a historyków osiągnięć technicznych — z historykami gospodarczymi i kultury materialnej. Zapoczątkowana już i nadal rozwijana dyskusja nad tymi problemami pozwolić powinna na ustalenie koncepcji syntetycznego ujęcia historii techniki polskiej.

Realizacja tak rozległego i ważnego programu rozwoju historii nauki wymaga spełnienia wielu warunków, wśród których do najistotniejszych należy: przekształcenie Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w Instytut o szerszych niż dotąd zadaniach oraz przygotowanie, w oparciu o studia krajowe i zagraniczne, wartościowych kadr z różnych dziedzin nauk o nauce.

Do istotnych środków realizacji prognoz rozwoju historii nauki i techniki, zarówno w organizacji badań i w kształceniu kadr jak i w przedsięwzięciach wydawniczych, należy zaliczyć rozszerzenie współpracy Zakładu (Instytutu) Historii Nauki i Techniki PAN z innymi instytutami resortowymi i szkół wyższych, jak również Komitetu Historii Nauki i Techniki z innymi komitetami Polskiej Akademii Nauk, w szczególności z Komitetem Naukoznawstwa, oraz towarzystwami naukowymi, ogólnymi i specjalistycznymi.

W roku sprawozdawczym Komitet ocenił przebieg i wyniki badań objętych planem koordynacyjnym problemu nr 38. Wobec faktu, że w ramach problemu resortowego nr 38 opracowuje się historię prawie wszystkich nauk podkreślono stale rosnącą potrzebę korzystania ze współpracy odpowiednich zespołów specjalistów poprzez formę prac zleconych, na które ZHNT winien otrzymać specjalne kredyty. Uznano za celowe, aby Zakład koordynował przygotowanie syntezy historii techniki w Polsce z Komisją Historii Przemysłu Komitetu Nauk Historycznych PAN oraz z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN. Komitet podkreślił w uchwale, że realizacja planu przebiegała na ogół pomyślnie, zaś badania objęte planem koordynacyjnym problemu resortowego 38 należy kontynuować, trzymając się nadal wyznaczonych kierunków.

Wyrazem żywej działalności Komisji do Spraw Nauczania Historii Nauki i Techniki (przewodniczący prof. E. Olszewski) było opracowanie w formie ekspertyzy memoriału w sprawie nauczania w Polsce historii nauki i historii techniki. W memoriale podkreślono, że w ciągu 20 lat uformowała się polska szkoła historii nauki i techniki, która wniosła poważny wkład metodologiczny i merytoryczny do światowego rozwoju tych dyscyplin, a w szczególności przyczyniła się do ich powiązania z naukoznawstwem i technoznawstwem, stwarzającymi teoretyczne podstawy polityki naukowej i technicznej. Mimo to historia nauki i historia techniki nie znalazły dotychczas właściwego miejsca w organizacji polskiego szkolnictwa wszystkich stopni. W tej sytuacji Komisja wysunęła szereg wniosków

organizacyjnych i programowych. Memoriał był przedmiotem analizy na plenarnym posiedzeniu Komitetu w czerwcu 1972 r.³

Komisja do Spraw Wydawnictw (przewodniczący prof. B. Leśnodorski) prowadziła w roku sprawozdawczym merytoryczną analizę wydawnictw zwartych i ciągłych z zakresu nauki i historii techniki. W szczególności Komisja przygotowała materiały, które umożliwiły analizę wyników pracy (za lata 1971 — 1972) i perspektyw wydawniczych „Kwartalnika Historii Nauki” i rocznika „Organon”, podjętą na posiedzeniu Komitetu w grudniu 1972 r.⁴ Po przeprowadzonej dyskusji pozytywnie oceniono dotychczasowe wyniki pracy zarówno Redakcji „Kwartalnika” jak i „Organonu”. Stwierdzono, że „Kwartalnik” jest jednym z istotnych czynników stymulujących i organizujących polskie badania z zakresu historii nauki i techniki, podkreślono starania Redakcji o właściwe ukierunkowanie zamieszczanych w nim rozpraw i artykułów. Równocześnie wskazano na konieczność rozwinięcia współpracy z „Zagadnieniami Naukoznawstwa” oraz „Kwartalnikiem Historii Kultury Materialnej”. Ocena ogólna materiałów z różnych dziedzin wypadła na ogół zadowalająco. Najwięcej obaw wzbudziło dość wyraźne odejście „Kwartalnika” od tematyki historyczno-technicznej. Dyskusja na temat „Organonu” uwydatniła, że pismo to stało się znane i nader przychylnie oceniane poza granicami Polski, nie tylko wśród historyków nauki. Komitet uchwalił wniosek dotyczący rozwinięcia szerszej współpracy „Organonu” z redakcją „Studiów Filozoficznych”. Komisja podjęła także analizę prac z zakresu historii nauk przyrodniczych i społecznych zawartych w czasopismach naukowych i popularnonaukowych. Opracowała także, dla władz Polskiej Akademii Nauk, opinię na temat wydawnictw Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

W trakcie grudniowego posiedzenia Komitetu oceniono działalność Polskiego Towarzystwa Nautologicznego. Opinię na ten temat przedstawiono następnie Wydziałowi I PAN. Komitet stwierdził, iż PTN jest towarzystwem naukowym, którego zakres działalności obejmuje całość problematyki historycznej dotyczącej gospodarki i kultury morskiej, a także niektóre zagadnienia dotyczące współczesności, jak problemy kultury morskiej, leksykografii i terminologii. W ciągu ostatnich dwóch lat działalność PTN uległa znacznemu ożywieniu, czego wyrazem jest utworzenie przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN Zespołu Badań Nautologicznych oraz porozumienie o współpracy zawarte z Instytutem Morskim i z licznymi Zjednoczeniami. Trudności w działaniu PTN wynikają przede wszystkim z braku placówek badawczych, które by prowadziły planowe badania w zakresie jego zainteresowań. Zakres badawczy Zespołu Badań Nautologicznych ZHNiT obejmować może wyłącznie zagadnienia historyczne, tj. jedynie część pola działalności Towarzystwa. W tych warunkach zmuszone jest ono pełnić rolę, jaką w stosunku do innych dyscyplin pełnią z reguły placówki badawcze. Uznano za celowe, aby Polska Akademia Nauk, w porozumieniu z odpowiednimi czynnikami, podjęła starania mające na celu stworzenie na Wybrzeżu Gdańskim niewielkiej na razie, nautologicznej placówki badawczej.

Działalność Komisji Historii Techniki (przewodnicząca prof. I. Pietrzak-Pawłowska) dotyczyła głównie dwóch zagadnień: projektu opracowania syntezy historii techniki polskiej oraz przygotowań do zaplanowanego na rok 1973 sympozjum Komitetu Międzynarodowej Współpracy w Zakresie Historii Techniki (ICOTHEC) na temat *Wdrażanie czynników uprzemysłowienia w krajach środkowej i południowej Europy w drugiej połowie XIX w.* Zabiegi organizacyjne Komisji doprowadziły do ustalenia daty i miejsca sympozjum (Jabłonna 27 VIII —

³ Por. sprawozdanie z tego posiedzenia w nrze 4/1972 „Kwartalnika” s. 790—792 oraz tekst *Memoriału* w nrze 2/1973 s. 303—323.

⁴ Por. sprawozdanie z tego posiedzenia w nrze 2/1973 „Kwartalnika” s. 382—384.

1 IX, 1973), opracowania biuletynów informacyjnych, wreszcie zamówienia i przedyskutowania wstępnych wersji polskich referatów sympozjalnych i koreferatów do nich.

Komisja w grudniu 1972 r. zorganizowała wspólnie z Komisją Historii Przemysłu Komitetu Nauk Historycznych PAN oraz Muzeum Techniki NOT konferencję naukową poświęconą zagadnieniom metodologicznym istotnym dla opracowania syntezy historii techniki polskiej oraz konfrontacji poglądów historyków techniki i historyków gospodarczych na rozwój niektórych dziedzin techniki w okresie przewrotu przemysłowego na ziemiach polskich od połowy XIX w. do wybuchu I wojny światowej. Położenie nacisku na tę właśnie epokę wiąże się z przygotowaniem do wspomnianego sympozjum ICOTHEC-u. Wymiana poglądów na tematy metodologiczne przyniosła wstępne ustalenia, a do ostatecznego sformułowania tez mających stanowić punkt wyjścia do prac nad syntezą historii techniki polskiej powołano zespół roboczy. Synteza obejmować ma historię techniki na ziemiach polskich oraz wkład Polaków do rozwoju techniki światowej.

Komisja Historii Techniki opracowała także bibliografię ważniejszych polskich publikacji z dziedziny historii techniki dla uzupełnienia światowej bibliografii z tego zakresu, wydanej w Stanach Zjednoczonych przez E. Fergusona. Komisja patronowała ponadto poczynaniom z zakresu historii różnych dziedzin historii techniki, w szczególności obchodom 150 rocznicy urodzin Ignacego Łukaszewicza, powiązanych z analizą historii techniki naftowej w Polsce. Konferencja na ten temat odbyła się we wrześniu 1972 r. w Krakowie i Krośnie⁵.

W celu przygotowania ekspertyzy na temat roli historii nauki i techniki w zakresie upowszechnienia wiedzy powołał Komitet Komisję pod przewodnictwem prof. W. Voisé.

Staraniem Komitetu odbyło się w Nieborowie w dniach 16 i 17 listopada 1972 r. sympozjum, zorganizowane przy współudziale Rady Naukowej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, poświęcone miejscu i roli historii nauki i historii techniki w kulturze narodowej i powszechnej, w szczególności upowszechnieniu ich osiągnięć i wartości⁶. Wygłoszone zostały referaty: *O problemach ekologii społecznej i ich upowszechnianiu* (prof. W. Voisé), *Rola historii nauki i techniki w kształceniu ustawicznym* (prof. E. Olszewski), *Kilka uwag o upowszechnianiu zagadnień historii nauki i techniki* (redaktor naczelny „Problemów” R. Doński). W wyniku sympozjum sformułowano postulaty pod adresem środowiska naukowego, instytucji zajmujących się upowszechnianiem nauki i środków masowego przekazu. Koncentrowały się one wokół zagadnień rewolucji naukowo-technicznej i edukacji permanentnej.

W roku sprawozdawczym Komitet przeanalizował, napisany na jego zlecenie, memoriał doc. Zbigniewa Gawarka *O problemach i możliwościach filmoteki historii nauki polskiej*. Przed tym zorganizowano, połączony z dyskusją, pokaz kilku wybranych filmów ukazujących tradycję i rozwój naszej nauki w Polsce Ludowej⁷. Komitet uznał za celowe powstanie tego rodzaju filmoteki i wysunął dotyczące jej dezyderaty.

Działalność Komitetu Historii Nauki i Techniki w przygotowaniach naukowej strony jubileuszu pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika obejmowała poczynania na terenie krajowym i zagranicznym. W kraju Komisja Kopernikańska Komitetu współpracowała z Ogólnopolskim Komitetem Obchodu 500 rocznicy Urodzin M. Kopernika, z Polskim Komitetem d.s. UNESCO i Ministerstwem Spraw Zagranicznych w sprawach organizacji sesji naukowych; z Polskim Ko-

⁵ Por. informację o tych obchodach w nrze 2/1973 „Kwartalnika” s. 399—404.

⁶ Por. sprawozdanie z tego sympozjum w nrze 2/1973 „Kwartalnika” s. 385—391.

⁷ Por. informację o tym pokazie w nrze 2/1973 „Kwartalnika” s. 393—394.

mitetem d.s. Międzynarodowej Unii Astronomicznej — w ustaleniu programu i terminu obrad Colloquia Copernicana (Toruń 6—12 IX 1973). Członkowie Komitetu reprezentowali polski świat naukowy w Komitecie Kopernikańskim (Comité Nicolas Copernic) Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki, któremu przewodniczył prof. J. Bukowski.

Na zaproszenie Komitetu Historii Nauki i Techniki przebywał w Polsce w roku 1972 prof. Willy Hartner (Frankfurt NRF), przewodniczący Międzynarodowej Akademii Historii Nauki. Podczas siedmiodniowego pobytu prof. Hartner uczestniczył w zebraniu Komitetu Kopernikańskiego. Ze swej strony Komitet delegował profesorów E. Rybkę, M. Biskupa i M. Karkowskiego na kopernikańską sesję, zorganizowaną w Poczdamie (22—24 listopada 1972) przez Akademię Nauk Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

W ramach współpracy Komitetu z Sekcją Historii Nauki MUH i FN prof. E. Olszewski uczestniczył w posiedzeniu Rady Sekcji, które odbyło się w Wielkiej Brytanii, w Cambridge (11 grudnia 1972). Posiedzenie poświęcone było m.in. organizacji XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, planowanego na sierpień 1974 r. w Tokio i Kioto. W posiedzeniu Komisji Polityki Naukowej Sekcji Historii Nauki MUH i FN odbytym w Niemieckiej Republice Federalnej, w Reisenburgu (lipiec 1972) wzięli udział sekretarz Komisji doc. Z. Kowalewski oraz doc. B. Walentynowicz. Komisja podjęła uchwałę w sprawie organizacji sekretariatu w Warszawie i w Londynie.

W lipcu 1972 r. przebywał w Polsce członek Zarządu ICOTHEC prof. Luigi Bulfereti (Włochy), w sprawach organizacji wspomnianego wyżej sympozjum. W sierpniu gościł w Warszawie prof. John Abrams, przewodniczący Komisji Kształcenia Kadr Sekcji Historii Nauki MUH i FN, we wrześniu natomiast prowadził tu rozmowy z członkami Prezydium Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN prof. Tetuo Tsuji — przedstawiciel Komitetu Organizacyjnego XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki.

W ramach współpracy zagranicznej Komitetu prof. E. Olszewski brał ponadto udział w drugim polsko-radzieckim sympozjum na temat rosyjsko-polskich kontaktów w dziedzinie geologii i geografii, które odbyło się w dniach 13—19 czerwca 1972 r. w Leningradzie⁸.

W roku 1972 Komitet odbył trzy posiedzenia plenarne i pięć zebrań prezydium.

Bohdan Jaczewski

⁸ Por. notatkę o tym sympozjum w nrze 4/1972 „Kwartalnika” s. 793—799.